

PALEO-AKTUEEL

Het Groninger Instituut voor Archeologie presenteert zijn onderzoek

33

In dit nummer oa

Verslag van een archeologisch experiment in Swifterbant

De ontdekking van Doggerland

Twee onthoofden in het Droevendal te Leeuwarden

Film, fotografie, feit en fictie in Zuid-Italië

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven medewerkers en studenten van het Groninger Instituut voor Archeologie en geassocieerde onderzoekers inzicht in recent of lopend onderzoek.

Aan dit nummer werkten mee: Stijn Arnoldussen, Henny Groenendijk, Hans Huisman, Lidewijde de Jong, Johan Nicolay, Bert Nijboer, Hans Peeters, Yftinus van Popta, Daan Raemaekers, Mans Schepers, Hannie Steegstra, Sofia Voutsaki & Sarah Willemsen.

Redactie-coördinatie: Flip Kramer & Nina Schreuder

Vormgeving en omslagontwerp: Siebe Boersma

Correctie Engelse samenvattingen: Suzan Needs

Foto omslag: De reconstructie van de hut van Kampen (foto Riemke Scharff).
Zie artikel Stoop & Verbeek.

Website: ugp.rug.nl/Paleo-aktueel

Adres van de redactie

Rijksuniversiteit Groningen

Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)

Poststraat 6 9712 ER Groningen

Tel.: 050 363 6712

gia@rug.nl

© GIA.

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

**rijksuniversiteit
 groningen**

**groninger instituut
 voor archeologie**

Paleo-aktueel 33

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology

Groningen, 2023

Inhoud

VOORWOORD	
Sofia Voutsaki	VII
DE ONTDEKKING VAN DOGGERLAND: DE WETENSCHAPPELIJKE WAARDE VAN STRANDVONDSTEN	
Hans Peeters	1
DE MESOLITHISCHE STRUCTUUR VAN KAMPEN: WOONHUT, WINDSCHEM OF LUCHTKASTEEL?	
Dion Stoop & Carlijn Verbeek	9
EEN <i>SHELL MIDDEN</i> IN SWIFTERKAMP? VERSLAG VAN EEN ARCHEOLOGISCH EXPERIMENT	
Jos Kleijne, Hester Kamstra & Steven van Ens	19
MAATSCHAPPELIJKE DOELGROEPEN EN ACTIVITEITEN VAN HET PROJECT DE START VAN VEETEELT IN NEDERLAND	
Daan Raemaekers & Marie-France van Oorsouw	25
DE ROL VAN NIET-VOLWASSENEN IN OOSTERDALFSEN GEDURENDE DE TRECHTERBEKER- EN ENKELGRAFPERIODE	
Nina Schreuder	29
MAAK EEN VUIST ALS JE GEEN HAND HEBT. INCLUSIVITEIT IN (PRE)HISTORISCHE JEUGDROMANS	
Karla de Roest	39
SURVEYEN IN DE AS: EEN UNIEKE VELDVERKENNING OP TIMPONE DELLE FAVE	
Francesca Ippolito & Marcello de Vos	49
TOEVALSVONDST: EEN MENSELIJKE KIES OP EEN AKKER BIJ NOORDHORN, GEM. WESTERKWARTIER (GR.)	
Alexander Nicolai, Anna C. Moles & Michael W. Dee	57
‘MET DEN SWAERDE GEEEXECUTEERT ENDE VAN LEVENE TEN DODE GEBRACHT’ TWE E ONTHOOFDEN IN HET DROEVENDAL TE LEEUWARDEN	
Miranda de Wit & Marlies van Kruining	65

WAT IS ER GEBEURD? EEN INTERPRETATIE VAN DE SCHEEPSRAMP VAN DE 18E-EEUWSE KOOPVAARDER QUEEN ANNE	
Yftinus van Popta.....	71
FILM, FOTOGRAFIE, FEIT EN FICTIE IN HET POLLINO-GEBERGTE (ZUID-ITALIË)	
Peter Attema, Wieke de Neef & Antonio Larocca.....	81

Voorwoord

Dit nummer van Paleo-aktueel heeft lang op zich laten wachten, omdat het redactionele proces helaas veel onvoorziene vertragingen heeft opgelopen. Ik wil daarom beginnen met het bedanken van degenen die hard hebben gewerkt tijdens de laatste fasen: Nina Schreuder die de inspanningen heeft gecoördineerd, Hannie Steegstra die het hele manuscript zorgvuldig heeft nagekeken en Siebe Boersma die in eerste instantie verantwoordelijk was voor de lay-out en de illustraties, maar er gaandeweg nog taken bij heeft genomen. Zonder deze samenwerking zou u de Paleo-aktueel nu niet in handen hebben gehad...

Samenwerking is inderdaad een terugkerend thema in dit nummer: sommige artikelen presenteren de resultaten van een groot samenwerkingsproject met meerdere partners. Andere papers presenteren samenwerkingsverbanden tussen verschillende disciplines en specialisaties (archeologie, geschiedenis, koolstofradiostaalanalyse, bodemmicromorfologie, osteoarcheologie - om er maar een paar te noemen), of tussen archeologen en erfgoed specialisten. Andere papers zijn het resultaat van samenwerkingsverbanden van een andere aard, tussen onze studenten, promovendi, postdocs en stafleden. Als archeoloog, *you do not walk alone*.

Archeologie is aan het veranderen; het feit dat archeologisch onderzoek gebaseerd is op samenwerking is een teken van innovatie en vitaliteit van het vakgebied. Samenwerking zal in de toekomst nog noodzakelijker worden; we zijn ons allemaal bewust van het veranderende politieke en financiële klimaat in Nederland dat een grote impact zal hebben op het hoger onderwijs en onderzoek. Daarom zal samenwerking binnen en buiten het GIA, met onderzoeks- en maatschappelijke partners - of dat nu erfgoed specialisten of commerciële bedrijven zijn - de komende jaren steeds belangrijker worden. Paleo-aktueel speelt een belangrijke rol in dit proces, omdat het ons onderzoek promoot en een open uitnodiging is voor iedereen die geïnteresseerd is in archeologisch onderzoek om samen te werken of een bijdrage te leveren.

Sofia Voutsaki,
directeur van het Groninger Instituut voor Archeologie

Maatschappelijke doelgroepen en activiteiten van het project De Start van Veeteelt in Nederland

Daan Raemaekers¹ & Marie-France van Oorsouw²

Het GIA voert in de periode 2020-2024 het project De Start van Veeteelt in Nederland (*the Emergence of Domesticated Animals in the Netherlands [EDAN]*) uit. Het project is gefinancierd door de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek NWO en bestaat uit twee promotieonderzoeken, een postdoc-onderzoek en een aantal activiteiten die erop gericht zijn de nieuwe wetenschappelijke kennis te delen met de samenleving. In deze bijdrage gaan we in op deze laatste categorie activiteiten. We bespreken de keuze voor de doelgroepen en de ambitie om met projectgeld langdurige impact te realiseren. Daarmee hopen we dat deze bijdrage een inspiratie kan zijn voor andere onderzoeksprojecten met maatschappelijke ambities. De publieksactiviteiten zijn georganiseerd door tweede auteur Marie-France van Oorsouw (Weleer erfgoedcommunicatie).

Achtergrond

NWO stelt als voorwaarde voor de financiering van wetenschappelijk onderzoek dat er ook maatschappelijke relevantie, impact, is. Die voorwaarde is voor archeologisch onderzoek natuurlijk geen probleem. De verbindingen met de samenleving zijn in het GIA-DNA opgenomen en een vanzelfsprekend onderdeel van elk project. De mate van impact kan in kaart gebracht worden door gebruik te maken van de ‘participatie-ladder’ (Arnstein 1969). Bij het laagste niveau van participatie bepaalt de archeoloog wat belangrijk is en communiceert hierover. Te denken valt aan een publiekslezing, een artikel in de krant of een open dag bij een opgraving. Ook deze uitgave van Paleo-aktueel valt in deze categorie. Op een tweede niveau kunnen niet-archeologen bijdragen

aan de archeologie. Ook daar hebben we veel ervaring mee, met de deelname van lokale bewoners aan veldwerk, of de ArcheoHotspots (Ponten 2020). Ook de hieronder beschreven activiteiten horen bij dit tweede niveau. Het hoogste niveau van participatie is dat waarin archeologen en niet-archeologen voorafgaand aan het project samen bepalen waar een project over gaat, of zou moeten gaan. De onderzoeksvragen worden dan mede door niet-archeologen opgesteld en ook de antwoorden op die vragen worden niet alleen door (archeologische) professionals gegeven (fig. 1). Dit principe van ‘co-creatie’ zal de komende jaren waarschijnlijk in belang toenemen, alleen al omdat het nieuwe wettelijk kader (Verdrag van Faro en Omgevingswet) hier nadrukkelijk op inzet. Het onderzoek naar het Molukse kamp te Wyldemerck in 2022 is een voorbeeld van hoe zo’n project eruit kan zien: na de opstartfase

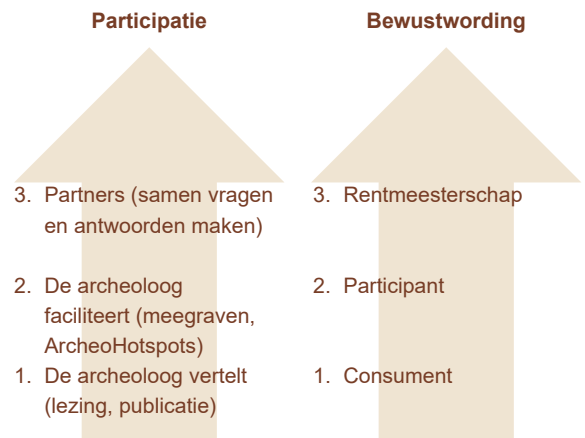

Fig. 1. De relatie tussen participatie en bewustwording. Gebaseerd op Arnstein 1969.

Wanneer werd de eerste koe in Nederland tam gemaakt?

Hoe gingen mensen toen om met hun veestapel?

Hoe weten we dat eigenlijk allemaal?

Veeteelt van vroeger

Archeologisch onderzoek naar oude oerossen en nieuwe runderrassen

RUNDVEE MUSEUM AAT GROOTES AARTSWOUD

NWO

rijksuniversiteit groningen
faculteit der letteren
groninger instituut voor archeologie

Fig. 2. Uitnodiging voor de tentoonstelling in het Rundveemuseum (ontwerp StudioBoven, Mirjam Wilbrink).

functioneerden de archeologen hier vooral als procesbegeleiders waarbij leden van de Molukse gemeenschap zelf bepaalden waar er werd gegraven, en waarom.

Doelgroepen

Voor de toekomst van ons vak is het essentieel dat kennis over en waardering voor archeologische waarden gedragen wordt door de gebruikers en

beheerders van de grond waarin die waarden aanwezig zijn. Dat betekent dat terreinbeherende instanties (natuurorganisaties zoals Staatsbosbeheer of Drents Landschap) en ook de vele agrarische bedrijven in ons land van groot belang zijn voor de toekomst van de archeologie, speciaal op het vlak van behoud en beheer. We zijn van mening dat wettelijke maatregelen ter bescherming van archeologische waarden alleen zin hebben als de eigenaren en beheerders van de grond overtuigd zijn van het belang van deze waarden en bereid zijn om bij het gebruik van hun terrein rekening te houden met archeologische waarden. Dat betekent dat we elke kans moeten aangrijpen om ons enthousiasme over archeologie te delen met betrokkenen, of beter nog samen inhoud te geven.

Het EDAN-project biedt hiervoor goede aanknopingspunten. Ten eerste gaat ons project over het begin van veeteelt. Daarmee is het een onderwerp waar veel mensen uit de agrarische sector zich iets bij kunnen voorstellen. Ten tweede maakt de methodische ontwikkeling van ons vak het mogelijk met veel meer detail het prehistorische boerenbedrijf in kaart te brengen dan twintig jaar geleden. Daarmee worden onze verhalen over prehistorische boeren veel minder abstract, en veel herkenbaarder. In het kader van het EDAN-project hebben we gebruik gemaakt van Stabiele Isotopen Analyse en oud-DNA-onderzoek. Op basis hiervan zijn we in staat vast te stellen hoe de prehistorische boeren van Swifterbant beslissingen namen over voortplanting, voer en weidegronden, net als de veetelers van nu. Het betekent dat de boeren bij Swifterbant - zo'n 6200 jaar geleden - heel herkenbaar zijn geworden voor de boeren van nu en de samenleving als geheel.

Tentoonstelling Aartswoud

In het voorbereidingstraject van het EDAN-project besloten we dat samenwerking met een museum dat zich richt op de veeteeltsector een heel goede locatie zou zijn om ons verhaal te vertellen. De tweede auteur van dit artikel kende het Rundveemuseum in Aartswoud (Noord-Holland)

Fig. 3. Sferbeeld van de tentoonstelling (foto EDAN/GIA, Weleer erfgoedcommunicatie).

Fig. 4. Het zöoarcheologische lab van het GIA heeft een vergelijkingscollectie. Die kon bij de tentoonstelling niet ontbreken (foto EDAN/GIA, Weleer erfgoedcommunicatie).

Fig. 5. De botten-dokter in actie (foto EDAN/GIA, Hanneke de Boer Rundveemuseum).

al van een eerder project en bracht GIA en het museum samen. Het Rundveemuseum bleek een perfecte match. De 'vaste collectie' van het museum wordt gevormd door runderen van zeldzame runderrassen. Zij staan in de winter in de stal en in de zomer grazen ze buiten. De stal wordt dan gebruikt voor wisselende tentoonstellingen. Al bij de eerste kennismaking was van beide kanten veel enthousiasme. Niet alleen delen we de interesse voor een prachtige diersoort, ook vervult het Rundveemuseum een belangrijke rol in de regio. Het museum wordt geheel door vrijwilligers in stand gehouden en ontvangt jaarlijks groepen scholieren uit de regio, waaronder leerlingen van agrarische MBO-opleidingen in de regio. Dat betekent dat er ook expertise is om het verhaal aan jongeren te vertellen, een doelgroep waar wij als archeologen vaak een beetje omheen lopen, omdat het relatief lastig is deze leeftijdsgroep te enthousiasmeren voor archeologie. In de zomer van 2022 was onze tentoonstelling in het museum te zien (fig. 2-5). De tentoonstelling is door de tentoonstellingscommissie van het museum opgezet, waarbij Marie-France als commissielid optrad. Zo kon zij de bijdragen van de wetenschappers inbrengen in het verhaal van de tentoonstelling. Tijdens de tentoonstelling organiseerden we enkele goed bezochte lezingen en op één zondag was de Botten-dokter aanwezig: Canan Çakirlar determineerde de botten die bezoekers naar het museum brachten.

Lesprogramma voor MBO

Eén van de kenmerken van projecten is dat ze aflopen. Dat betekent dat veel activiteiten die in het kader van een project worden uitgevoerd, zoals een tentoonstelling, tijdens hun looptijd effect kunnen hebben op de interesse in archeologie, maar het is onduidelijk hoeveel daarvan overblijft als de tentoonstelling weer is afgebroken. De uitdaging is om terreinbeheerders en -gebruikers langjarig meer kennis over en waardering voor archeologische waarden te geven en dit vraagt om activiteiten van lange adem. We hebben ervoor gekozen om langjarig invloed na te streven door de resultaten van ons project over het begin van veeteelt ook beschikbaar te stellen in de vorm van een lespakket voor MBO-opleidingen Veeteelt. Het motto hierbij is natuurlijk 'wie de jeugd heeft, heeft de toekomst'. Hiertoe hebben we contact gezocht met Harm Geert Moesker (Moecom e-learning)³, ervaren ontwerper van digitaal lesmateriaal voor onder andere het agrarisch onderwijs. Op basis van de input vanuit het project heeft hij een lespakket opgesteld over de domesticatie van runderen, en de huidige methoden om het prehistorische boerenbedrijf in kaart te brengen. Het pakket kan zonder verdere toelichting direct worden ingezet in het MBO-onderwijs. Inmiddels is het lespakket voor iedereen gratis te gebruiken en bij de doelgroep bekend gemaakt.⁴ Relevante docenten en opleidingen zijn via het netwerk van Harm Geert geïnformeerd over het nieuwe lespakket.

Conclusie

Concluderend kunnen we stellen dat NWO navolging verdient met haar financieringsvoorwaarde inzake impact van wetenschappelijk onderzoek activiteiten die de nieuwe wetenschappelijke inzichten delen met de maatschappij. In het EDAN-project is geprobeerd door samen te werken met experts buiten de academie (het Rundveemuseum en de maker van het lespakket voor agrarische opleidingen) samen het verhaal over het begin van veeteelt te vertellen. Dat is zeker geen co-creatie, omdat de onderzoekers nadrukkelijk het

voortouw hebben genomen in het bepalen van de inhoud van het onderzoek.

Het lespakket is via het internet blijvend gratis beschikbaar en de tentoonstelling kan, indien zich andere locaties aandienen, daar naartoe reizen om andere regio's te bedienen. Bovendien is EDAN een voorbeeld van een project waarbij probleemanalyse, activiteiten en doelgroepen goed op elkaar aansluiten. Dat is volgens ons de beste garantie om impact te realiseren.

Noten

1. Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen, d.c.m.raemakers@rug.nl.
2. Weleer erfgoedcommunicatie, Oijense Bovendijk 8, 5394 AH Oijen, info@weleer.nl.
3. <https://www.linkedin.com/in/harmgeertmoesker>.
4. https://maken.wikiwijs.nl/191397/Veeteelt_van_vroeger.

Societal target audiences and activities of the project the Emergence of Domesticated Animals in the Netherlands (EDAN)

This contribution presents the societal outreach activities that are part of the 2020-2024 EDAN project. We present the ambition to have an impact on farmers because they play an important role as caretakers of archaeological values in the soil. To this end, we organized an exhibition in the Rundveemuseum in Aartswoud and produced a freely available module for students in animal husbandry.

Literatuur

- Arnstein, S.R., 1969. A Ladder Of Citizen Participation, *Journal of the American Institute of Planners* 35(4), 216-224.
- Ponten, A., 2020. Gebruiksaanwijzing niet inbegrepen? Archeohotspots opzetten in de provincie Overijssel, *Paleo-aktueel* 30, 39-44.